

Informacinių technologijų studentų profesinio identiteto raiška lyčių aspektu

Vilija Stanišauskienė

Kauno technologijos universiteto docentė, daktarė
Kaunas University of Technology, Assoc. Prof., Dr.
K. Donelaičio g. 73, LT-44249 Kaunas
El. paštas: ktu@ktu.lt

Aistė Urbonienė

Vilniaus universiteto docentė, daktarė
Vilnius University, Assoc. Prof., Dr.
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius
El. paštas: infor@cr.vu.lt

Profesinis identitetas, aiškinamas kaip savęs supratimas atliekant profesinius vaidmenis, yra vienas iš svarbiausių karjeros sėkmę ir pasitenkinimą karjera lemiančių veiksnių. Informacinių technologijų specialisto profesija, kaip ir kitos technologinės profesijos, siejama su vyriškumu, loginiu mąstymu, t. y. itin griežtu stereotipiniu vertinimu lyties aspektu. Informacinių technologijų studijų programas teikiančių aukštųjų mokyklų profesionalams ir karjeros konsultantams aktualu atpažinti šias programas besirenkančių jaunuolių profesinio identiteto raiškos užuomazgas ir lyčių skirtumus formuojantis profesiniam identitetui, siekiant optimalių karjeros sprendimų. Straipsnyje, atliekant kokybinį tyrimą, atskleidžiamas informacinių technologijų studijų studentų profesinio identiteto tapsmas šių karjeros sritį pasirinkusio žmogaus gyvenimo ir karjeros raidos kontekste lyčių aspektu.

Pagrindiniai žodžiai: profesinis identitetas, informacinės technologijos, karjeros sprendimas, lyčių stereotipai.

Įvadas

Antroje XX amžiaus pusėje prasidėjus skaitmeninei erai, kuriamos vis naujos informacinės technologijos (IT), neatšiejamos nuo gyvenimo kokybės, kartu ir profesinės sėkmės. Skaitmeninės ekonomikos sąlygomis žinių darbuotojai bei informacinių technologijų profesionalai atlieka itin reikšmingą vaidmenį, kurdami organizacijose produktus ir vertę, tad jų poreikis darbo rinkoje yra didelis (Kowal, Roztocky, 2016). Visgi dar labai trūksta

mokslinių tyrimų, atskleidžiančių karjeros pasirinkimo ar profesinio identiteto raiškos skirtumus tarp lyčių.

Profesinis identitetas, suprantamas kaip savęs supratimas atliekant profesinius vaidmenis (Ibarra et al, 2010), yra vienas iš svarbiausių karjeros sėkmę ir pasitenkinimą karjera lemiančių veiksnių, nes yra grindžiamas asmeninėmis savybėmis, vertybėmis ir patirtimi. Profesinio identiteto formavimasis reiškiasi profesinių alternatyvų tyrimu, įsipareigojimu pasirinktai alternatyvai ir įsipareigojimų bei profesinių alternatyvų

persvarstymu (Porfeli, Savickas, 2012). Tvirtas profesinis identitetas yra požymis, suteikiantis specialistui konkurencingumo pasirinktoje veiklos srityje.

Informacinių technologijų profesija, kaip ir kitos techninės profesijos, siejama su technine funkcinė kompetencija Scheino (1990) inkarų teorijoje, išryškinančioje karjeros inkarus – prioritetus, suformuotus konkretaus žmogaus gabumų, interesų ir vertybių, lemiančius jo su karjera susijusius sprendimus ir veikiančius kaip pagrindinis stimulas karjeros kelyje. Nepaisant sparčiai kintančių visuomenės nuostatų į netradicinius profesinius pasirinkimus lyčių atžvilgiu, technologiškai pažangiuose ekonomikos sektoriuose (pvz., naujų technologijų, naujų medijų ir pan.) ir toliau vyrai sudaro daugumą (Richter, 2017). Michie ir Nelson (2006) atliktas tyrimas patvirtino, jog esama barjerų, trukdančių moterims įgyti IT profesiją bei siekti karjeros šioje srityje. Rezultatai patvirtino, jog šią sritį studijuojantys vyrai labiau pasitiki savimi, daugiau domisi kompiuteriais bei neigiamai atsiliepia apie IT studijuojančias moteris. Daroma prielaida, jog tradiciniai lyčių profesiniai vaidmenys yra rimta kliūtis moterims siekti karjeros IT srityje. Tačiau Darmody ir Smyth (2005) pabrėžė, jog nepaprastai svarbus šiame kontekste tampa ir edukacinis įstaigos klimatas bei mokytojų ir dėstytojų požiūris į merginas. Tyrimas parodė, jog technines profesijas studijuojančios merginos mažiau vadovaujasi lyčių stereotipais nei vaikinai. Taigi, informacinių technologijų studijų programas teikiančių aukštųjų mokyklų profesionalams ir karjeros konsultantams aktualu atpažinti šias programas besirenkančių jaunuolių profesinio identiteto užuomazgas ir suprasti profesijos pasirinkimo motyvų formavimosi ypatumus, taip pat sukurti palankias abiem

lytims studijų sąlygas, siekiant optimalių karjeros sprendimų.

Profesinis identitetas yra tirtas daugeliu aspektų. Profesinio identiteto formavimąsi žmogaus raidos aspektu nagrinėjo Kroger, Marcia (2011), profesinio identiteto konstravimo dėsninumus tyrė Wiles (2013). Pociūtė ir kiti (2014) analizavo mokyklinio amžiaus jaunuolių profesinio identiteto sąsajas su jų karjeros adaptyvumu. Žydžiūnaitė, Crisafulli (2011, 2012) tyrė universiteto studentų profesinį identitetą lemiančius veiksnius ir profesinio identiteto vystymosi sąsajas su *curriculum*.

Yra nemažai tyrimų, atskleidžiančių konkrečios profesijos identiteto formavimosi ypatumus. Mokytojų identiteto konstravimą ir perkonstravimą analizavo Wilkins et al. (2012), Williams (2010), Boreham, Gray (2005), Canrinus et al. (2012), O'Connor (2008). Aukštųjų mokyklų dėstytojų profesinį identitetą tyrė Fitzmaurice (2013), Rastauskienė ir kt. (2009), andragogo profesinį identitetą – Jatkauskienė (2010). Rimkienė, Žydžiūnaitė (2013) atliko bendrosios praktikos slaugos studijų programų studentų profesinio identiteto tyrimus. Sacharin, Lee, Gonzalez (2009) tyrė profesinio identiteto raišką lyčių aspektu. Costello (2005) analizavo profesinio identiteto krizę rasių, lyčių ir socialinių klasių aspektu. Profesinio identiteto formavimo, konstravimo, perkonstravimo, raiškos tyrimų gausa rodo šio tyrimų objekto svarbą darbo pasaulio ir žmogaus karjeros raidos kontekste. Visgi profesijos identiteto tapsmas informacinių technologijų srityje lyčių aspektu tirtas mažai (Smith et al, 2015).

Tad šio tyrimo objektas yra informacinių technologijų studentų profesinio identiteto tapsmas. Tyrimo tikslas – atskleisti informacinių technologijų studijų studentų profesinio identiteto tapsmą lyčių lygybės kontekste.

Tyrimo problema: kada ir kaip pasireiškia jauno žmogaus polinkis ir domėjimasis informacinių technologijų sritimi? Kokie požymiai apibūdina informacinių technologijų profesinį identitetą skirtinguose jo raidos etapuose? Kokie veiksniai turi įtakos informacinių technologijų profesinio identiteto formavimuisi lyčių aspektu?

Profesinio identiteto tapimo teoriniai pagrindai

Profesinis identitetas apima profesinį tinkamumą, profesinį pasirengimą, profesinį apsisprendimą, profesijos vaizdą ir save joje, profesinį planą, karjerą, profesinę savimonę, o profesinio identiteto esmę sudaro asmens motyvacija ir asmenybė (Rimkienė, Žydzūnaitė, 2013). Profesinis identitetas yra konceptualizuojamas kaip vystymosi procesas, kuris yra tiesiogiai susijęs ir nulemtas profesinio mokymo ir praktikos „dichotomijos“, jis siejasi su profesionalo koncepcija, nurodančia, ką reiškia būti realiu profesionalu ir kaip jis turi elgtis (Žydzūnaitė, Crisafulli, 2012).

Profesinė kaip bet kuri kita socialinė identifikacija yra pirmiausia susijusi su individo savivoka, tad reikalauja intelektualių pastangų, ilgalaikio savistabos ir eksperimentavimo proceso. Daugeliu atvejų šių pastangų esmė yra siekis sukurti darnią visumą iš atskirų gyvenimo vaidmenų. Taigi, profesinis identitetas yra subjektyvus savęs kaip individo, derinančio įvairius socialinius vaidmenis, vertinimas, nusakantis asmenybės vientisumą ir susijęs su vidiniu poreikiu išlikti pačiu savimi (Rastauskienė ir kt., 2009). Iš kitos pusės, tarpasmeninė profesinio identiteto dimensija apima individo santykius su visuomene ir profesine bendruomene, t. y. įvairiomis profesinėmis organizacijomis (Gibson et al., 2010). Pažymima (Hamilton, 2012), kad profesinį

identitetą reikia suprasti kaip socialinio tinklo poveikio rezultatą, nes tai yra laikina ir nuolat kintanti konstrukcija, išreikšta komunikacijos procesuose.

Toliau tikslinga pateikti keletą esminių teorijų, kuriomis apibrėžiamas profesinis identitetas. Šių teorijų pasirinkimą lėmė tai, kad jos leidžia atskleisti profesinio identiteto tapimą kaip gyvenimo situacijų ir karjeros pasirinkimo rezultatą.

Šiuolaikinė profesinio identiteto samprata remiasi E. H. Eriksono ir J. Marcia teorinėmis išvalgomis. Eriksonas (1994) pabrėžė, kad pagrindinis uždavinys paauglystėje yra identiteto formavimasis, kuris tampa labai svarbus paaugliams atsakant į socialinius reikalavimus bei raidos iššūkius ir suteikiant reikšmingumo savo gyvenimo pasirinkimams. Eriksono (1994) teigimu, identiteto sintezė išreiškia individo gebėjimą modifikuoti paauglystėje formuojamus identitetus, remiantis idealais, tikslais, vertybėmis, o identiteto sumaištis rodo individo negebėjimą kelti produktyvius, veiksmingus tikslus bei imtis išpareigojimų, kuriais remiantis formuojasi suaugusių žmonių identitetas (Stanišauskienė, Edinaitė, 2017).

Marcia, plėtodamas Eriksono teoriją, išskyrė du svarbiausius identiteto kriterijus: *išsipareigojimą* tam tikrai sričiai ir *alternatyvų identiteto tyrinėjimą*. Alternatyvus identiteto tyrinėjimas – tai procesas, kai individas aktyviai ieško savo identiteto įvairiose veiklos srityse, sprenddamas pasirinkimo problemas, keldamas sau įvairius tikslus bei formuodamas įsitikinimus. Išsipareigojimas apima individo priimtus sprendimus įvairiais identiteto klausimais bei tų sprendimų svarbumo identitetui laipsnį. Pagal šių dviejų kriterijų buvimą ar nebuvimą Marcia (Kroger, Marcia, 2011; Kroger et al., 2010) skiria keturis individo identiteto statusus: difuzinį

identitetą (angl. *identity diffusions*), identiteto moratoriumą (angl. *identity moratorium*), apsisprendimo be svarstymo identitetą (angl. *foreclosure*) ir pasiektą identitetą (angl. *identity achievements*). Kiekvienas statusas rodo tam tikrą tyrinėjimo ir įsipareigojimo lygio raiškos derinį.

Difuzinis identitetas (žemas tyrinėjimo ir žemas įsipareigojimo lygis) reiškia abejingumą, nesidomėjimą savo identitetu. Individai, kuriems būdingas difuzinio identiteto statusas, apibūdinami kaip nemotyvuoti, neadekvačiai vertinantys savo identitetą, pasitraukę iš karjeros tyrimo proceso, mažiausiai adaptyvūs. Tai neiškus identitetas, kurį tyrinėtojai taiko tokiems atvejams, kai asmuo nėra įsipareigojęs kokiai nors sričiai, nesvarsto ir neigia poreikį mąstyti apie savo asmeninius tikslus bei vertybes, nedaro jokių tvirtų sprendimų, kad įgyvendintų savo pasirinkimus. Jis neturi aiškaus savivaizdžio ir nesirūpina savo gyvenimo kryptingumu apibrėžimu, jaučia negalįs kontroliuoti savo padėties.

Apsisprendimo be svarstymo (žemas tyrinėjimo ir aukštas įsipareigojimo lygis) lygyje individai yra rigidiški, konformistai formuojant savo identitetą, nekritiškai, be jokio tyrinėjimo įsipareigojantys tikslams ir vertybėms (Kroger, Marcia, 2011). Jiems būdingas užsisklendimas, taip pat toks profesinio identiteto lygmuo, kuris apibūdinamas kaip įsipareigojimas kokiai nors sričiai, nesvarstant alternatyvų. Šioje būsenoje esantys individai įgyvendina tam tikrus tikslus ar vertybes, jų neapmąstydami. Užsisklendimas dažniausiai būdingas ankstyvajai paauglystei, kai vaikas siekia tapatintis su tėvais. Tėvų identitetas, jų siekiai perimami ir nesvarstant paverčiami savais. Toks individas profesine prasme siekia būti toks, kokį jį nori matyti aplinkiniai (Marcia ir kt., 1993).

Moratoriumas (aukštas tyrinėjimo ir žemas įsipareigojimo lygis) reprezentuoja aktyvų tyrinėjimo procesą be jokio įsipareigojimo, pasirenkant vieną iš tyrimo alternatyvų. Tai yra pereinamoji būseną, būdinga individams, aktyviai kuriantiems savo identitetą. Šią būseną išgyvenantys žmonės aktyviai tyrinėja alternatyvas, mėginami rinktis kurią nors iš jų. Moratoriumo būseną mažiausiai stabili, kartais ji dar vadinama krize, nes siejasi su troškimu ką nors savo gyvenime pakeisti. Iš neiškaus identiteto ir užsisklendimo būsenų pereiti į pasiektą identitetą galima tik per moratoriumo būseną. Šiai būsenai užsitęsęs išauga nerimo lygis, susijęs su asmens tikslų, vertybių, įsitikinimų užbaigtumo stoka. Dėl didelio nerimo šis formavimasis gali sulėtėti.

Pasiektas identitetas (aukšto tyrinėjimo ir aukšto įsipareigojimo lygis) reprezentuoja įsipareigojimą, kuris pasiekiamas po išsamaus tyrinėjimo. Ši būseną būdinga žmonėms, išgyvenusiems kritinį periodą ir po tam tikrų apmąstymų bei tyrinėjimų tvirtai apsisprendusiems dėl savo identiteto. Apibūdinami šio identiteto lygmens asmenis, J. Marcia ir kt. (1993) pažymi, kad jie yra rimtai apsvarstę skirtingas požiūrių ar įsitikinimų sistemas ir pasirinkę vieną, kuriai yra įsipareigoję. Tvirtas apsisprendimas ir tikrumas dėl savo pasirinkimo skiriasi nuo užsisklendimo lygmeniui būdingo nelankstumo ir teisuoliškumo. Šią būseną pasiekę žmonės turi savo pasaulėžiūrą ir yra mažiau priklausomi nuo aplinkinių nuostatų. Šis lygmuo nereiškia identiteto raidos pabaigos. Asmuo gali vėl pradėti svarstyti alternatyvas, jei ankstesni sprendimai pasirodo netinkami.

Tad galima teigti, jog profesinis identitetas yra ne vien objektyviai suvokiamas reiškinys, tačiau ir kiekvieno asmens supra-

timas, kas yra pasirinktos profesijos veiklų turinys ir kaip jo profesinį profilį apibrėžia pats asmuo.

Tyrimo dizainas

Šiame straipsnyje pasirinkta tirti informacinių technologijų studijų studentų profesinio identiteto tapumą lyčių aspektu. Tyrimo *tikslas* – atskleisti informacinių technologijų studijų studentų profesinio identiteto tapumą karjeros raidos kontekste lyčių aspektu.

Atlikus teorinę analizę, buvo nuspręsta pasirinkti *kokybinio tyrimo priegą*, kuri leidžia atskleisti reiškinio priežastis. Siekiant atskleisti informacinių technologijų studentų profesinio identiteto tapumą, pasirinkta naratyvo tyrimo strategija (Riessman, 2008), nes tiriamieji gali atskleisti visiškai skirtingas šios profesijos interpretacijas, kurios yra asmens patirties rezultatas, kylantis iš gyvenimiškos patirties ir pasaulėžiūros.

Tyrimo strategija – naratyvas. Šis metodas leidžia išlaikyti lankstumą, kompleksiskumą ir minties raiškos laisvę, pasirinkimo laisvę, atsiskleisti patirtims, todėl tinka analizuojant gyvenimo istorijas bei refleksijas. Šio tyrimo duomenų analizės pagrindu pasirinkti teorinėje analizėje pristatyti J. Marcia (1993) profesinio identiteto lygmenys.

Naratyvo pasakojimas gali atskleisti reiškinio, kuris nėra žinomas, esmę, tad šio tyrimo atveju tai yra tinkamas metodas siekiant daugiau sužinoti apie mažai tyrinėtą informacinių technologijų profesinio identiteto tapumą. Šis tyrimas neabejotinai orientuotas į žmogaus elgseną, t. y. karjeros galimybių svarstymą pasirenkant ir vykdant informacinių technologijų studijas.

Daugelis socialinių ir humanitarinių mokslų: istorija (White, 1981), psichologija (Bruner, 1999; Davies, Harre, 1990; Mishler, 1991; Polkinghorne, 1988; Schiffrin, 1996; Wortham, 2000), sociologija ir so-

ciolingvistika (Ochs, Capps, 1996), taip pat antropologija (Tannen, 1997), naudoja naratyvo metodą duomenų analizei, kaip itin tinkamą individo veiksmams suprasti.

Tyrimo duomenų rinkimo metodas – naratyvinis pasakojimas, kuriuo informantai papasakoja apie savo išgyvenimus arba tam tikrų įvykių patirtis. Studentai parengė savirefleksijas, kuriose analizavo karjeros sprendimus savo raidos ir gyvenimo įvykių kontekste, pasirinkdami ir vykdydami informacinių technologijų studijas. Savirefleksijos buvo parengtos raštu. Tyrimo duomenų metodas – kokybinė turinio analizė (Mayring, 2010).

Imtis. Tyrime dalyvavo I kurso informacinių technologijų studijų programos studentai. Buvo parengta 100 savirefleksijų, iš jų 17 informančių merginų. Pasirinkti tos pačios studentų grupės tiriamieji. Tyrimo duomenys buvo rinkti 2016 m. gruodžio mėnesį.

Tyrime dalyvavę informantai buvo koduojami, suteikiant jiems atitinkamą kodą, t. y. raidę ir eilės numerį: Y raidę priskiriant informantėms ir X raidę – informantams. Analizuojant duomenis, buvo lyginami merginų ir vaikinių refleksijų skirtumai profesinio identiteto tapumo raiškos aspektu.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą buvo laikomasi šių etikos principų (Žydžiūnaitė, 2002): tyrėjo atsakomybė už galimas neigiamas pasekmes bei informacijos apie tyrimo paskirtį suteikimas, tiriamųjų dalyvavimas apklausoje laisvu noru, tyrimo anonimiškumas garantuojant konfidencialumą bei teisingumo principas, neužduodant klausimų apie itin asmenišką tiriamųjų gyvenimo detales.

Tyrimo rezultatai

Analizuojant informacinių technologijų karjerą pasirinkusių jaunuolių refleksijas, iš-

ryškėjo keturios teiginių kategorijos: „Nėra profesinio identiteto“, „Apsisprendimas be svarstymo“, „Tyrinėjimas be įsipareigojimo“, „Tvirtas profesinis identitetas“. Kita itin reikšminga išvalga yra akivaizdus profesinio identiteto tapsmo raiškos skirtumas tarp lyčių: iš tyrime dalyvavusių 17 informančių tik vienai yra būdingas tvirtas profesinis identitetas, o iš 83 informantų vaikinių tik penkiems nebuvo būdingas tvirtas profesinis identitetas. Toliau šie reikšmingi skirtumai bus analizuojami detaliau pagal J. Marcia (1993) identifikuotus profesinio identiteto raiškos požymius.

Kategorija „**Nėra profesinio identiteto**“ apima teiginius, apibūdinančius difuzinio identiteto raišką ir atskleidžiančius nenorą ar negebėjimą sąmoningai priimti su karjera susijusių sprendimų. Ši profesinio identiteto nebuvimo stadija buvo identifikuota trijų informančių refleksijose. Vaikinių informantų subimtyje šios profesinio identiteto kategorijos nebuvo rasta.

Difuzinio identiteto požymius atspindintys teiginiai būdingi visiems informančių aprašomiems gyvenimo etapams. Nors dažniausiai „nežinojimas, ko nori, ir nenorėjimas sužinoti“ siejamas su vaikyste ar paauglyste (*Tik prasidėjus dešimtai klasei, žinojau, kad reikės pasirinkti dalykus, kuriuos mokysiuos vėlesnėse klasėse. Tiesą sakant, iki tol dar nebuvo konkretiai svarstęsi, ką pasirinkti, buvau dariusi keletą tų internetinių asmenybės testų ir pan., bet rimtai apie savo „karjerą“ negalvoju, –* informantė Y6), visgi pasitaiko, kai toks profesinio identiteto būvis būdingas ir jau pradėjusioms informacinių technologijų studijoms. Pavyzdžiui, informantė Y5 teigia: Šis sprendimas buvo kone sunkiausias mano gyvenime. *Dar besimokydama mokykloje turėjau pasirinkti, kuo noriu būti, o tai yra itin atsakingas sprendimas, nulemiantis*

tolimesnę ateitį. Žinojau, kad turiu gerai pagalvoti prieš apsisprendžiant ir pasistengti suvokti, ko iš tiesų noriu, tačiau man atrodė, kad man reikia daugiau laiko priimant tokį sprendimą, kadangi net nenumanau, kuo tikrai norėčiau būti ateityje. Apie tai ėmiau galvoti jau dešimtos klasės pabaigoje, bet tai buvo tik svarstymai, spėlionės.

Viena iš ryškiausių difuzinio profesinio identiteto priežasčių yra **asmens nebrandumas karjeros sprendimui** bei svarstymus lydintis **psichologinis diskomfortas**. Pagal penkių etapų karjeros sprendimo priėmimo proceso modelį (Crozier, Ranyard, 1997), pirmiausia individas turi jaustis pasirengęs apsispręsti dėl karjeros. Šiame etape natūralu jausti smalsumą, susidomėjimą, jaudulį, taip pat patirti ir kitokių jausmų: nerimą, abejonę, bejėgiškumą, baimę suklysti. Jei žmogus priima sprendimą jam nesubrendęs, neturėdamas aiškaus profesinio identiteto, bet verčiamas aplinkybių, dažnai jį lydi nerimas ir bejėgiškumo jausmas. Informantė Y5 pasakoja: *Tiek draugai, tiek šeima lyg susitarę kartojo, kad man sekasi kalbos ir esu kūrybiška, o štai tikslieji mokslai yra visai ne man, tad verta stoti į humanitarinių, galbūt socialinių mokslų sritį.* Informantė Y6 nėra tikra dėl savo profesinio pasirinkimo: *Nors ir nežinojau, ko tiksliai noriu, žinojau, kad tikrai nenoriu studijuoti kažko susijusio su medicina (ką mama siūlė), ekonomika, teise ir pan. Kaip keista, kad lengva žinoti, ko nenori, o sunku išsirinkti, kas pačiam tau tinkama ir ko tiksliai norėtum siekti... Net jei ir turėčiau galimybę „pasukti laiką atgal“, turbūt nieko nekeisčiau, nes vis tiek dėl nieko nebūčiau įsitikinusi ir nežinočiau, ko noriu.* Panašias mintis bei jausmus išsakė ir informantė Y13: *Pateikus prašymą lengviau tikrai nepasidarė, nes nežinojau, kas toliau. Gerai, įstosiu, o ką daryti tada? Praėjo 4 mėnesiai studijuojant*

šioje studijų programoje, negaliu pasakyti, kad man nepatinka, tačiau nesu tikra, kad noriu tuo užsiimti ateityje.

Kai profesinio identiteto nėra, karjeros **sprendimą lemia išoriniai veiksniai**. Tyrimai (Stanišauskienė, 2015; Augustinienė, Stanišauskienė, 2013; Eidimtas, Jucevičienė, 2014) rodo, kad priimant karjeros sprendimus reikšmingi yra tiek vidiniai (savęs vaizdas: gabumai, asmenybės savybės, interesai, vertybės ir kt.), tiek išoriniai (kitų žmonių nuomonė, studijų miestas ir universitetas, prognozuojamas atlyginimas, būsimos profesijos prestižas ir kt.) veiksniai. Difuzinio profesinio identiteto informantės, pasakodamos apie tai, kas lėmė jų studijų pasirinkimą, akcentuoja tik išorinius veiksnius: *Kitas dalykas, kuris taip pat davė nemažai naudos, buvo pokalbiai, pasitari- mai su namiškiais. Man buvo įdomu, ką jie galvoja apie vienokią ar kitokią profesiją, kuri mane domina, kartu diskutuodavome. Po diskusijų matydavau ne tik studijų srities plusus, bet ir minusus, arba atvirkščiai, namiškiai pasiūlydavo ką nors, apie ką aš net nepagalvodavau, ir tuomet apmąstydavau ir jų pasiūlymą... Dėl tos pačios priežasties man buvo smalsu, ką mano ir mano drau- gai. Jie taip pat gali matyti mane iš šalies ir gali padėti aiškiau suvokti, ką gebu ir ko ne... Įtakos šiam studijų srities pasirinkimui turėjo ir atsiliepi- mai apie patį universite- tą – čia studijavę žmonės apie jį atsili- epė itin teigiamai (informantė Y5); Kadangi X universitetą kiekvieną dieną matau pro savo kambario langą pagalvojau, kad visai nieko būtų studijuoti ten jau vien dėl susisieki- mo (informantė Y6).*

Kategorija „**Apsisprendimas be svarstymo**“ apima teiginius, kurie apibūdina žemą tyrimo ir aukštą įsipareigojimo lygį. Šis profesinio identiteto raiškos lygmuo atsiskleidė dviejų informančių refleksijo-

se. Pasak Kroger, Marcia (2011), šiame profesinio identiteto lygmenyje pasireiškia rigidiškumas, konformizmas, nekritiškumas ir įsipareigojimas be alternatyvų svarstymo. Šio lygmens profesinis identitetas gali pasireikšti vaikystėje, tačiau dažniausiai apsisprendimas be svarstymo fiksuojamas renkantis karjerą paskutinėje bendrojo ugdymo mokyklos klasėje. Informantė Y2 pasakoja: *Tiesą sakant, prieš 4 ar daugiau metų net nemaniau, kad pasirinksiu informacinių mokslų sritį. Labiau patiko biologija ar menai, tačiau dar nebuvo nusprendusi, ką norėčiau studijuoti ateityje. Vėliau supratau, kad vis dėlto logiškai mąstyti sekasi geriau, tai mokykloje pasirinkau tiksliuosius ir technologinius mokomuosius dalykus. Tai ir nulėmė mano tolimesnę karjeros kelio raidą... Į savo mokslų sritį pažvelgiau rimčiau tik 12-oje klasėje. Galutinis sprendimas buvo priimtas gan paskubomis, nes, kaip ir minėjau, apie savo karjeros kelią rimtai susimąsčiau jau vėlokai.*

Vidinėje šios kategorijos teiginių struktūroje galima išžvelgti minimalaus svarstymo atsiradimą veikiant spontaniškai pasirinktoje karjeros srityje, identiteto kompensacinius veiksnius, išorinės įtakos sprendimui stiprumą ir intuityvų savo spontaniško sprendimo tikrinimą veikla.

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad kai **apsisprendimas be svarstymo**, vėliau, studijuojant ar dirbant, vis dėlto atsiranda interesas pasirinktai sričiai (šio tyrimo atveju – informacinėms technologijoms). Informantės Y2 teigimu, *einant laikui, gali atsiskleisti ir nauji mano gebėjimai ar pomėgiai*. Informantė Y3 pasakoja: *Šiuo metu manau, kad tai buvo geras sprendimas, iš pradžių buvo labai sunku, kadangi neturiu jokių IT pagrindų ir reikia mokytis, viską aiškintis savarankiškai. Tačiau manau, kad jau persilaužiau, pradėdau suprasti,*

ką mokomės, todėl patinka tai, ką darome. Žinoma, ankstoka spręsti, bet, jei galėčiau pasukti laiką atgal, kol kas nieko nekeičiau. Šis teiginys iliustruoja, kaip profesinio identiteto užuomazgos išryškėja praktiškai veikiant. Vis dėlto sunku pasakyti, ar tai – veikloje palengva ryškėjantis profesinis identitetas, ar savo pasirinkimo pateisinimas. Kaip teigiama kognityvinio rezonanso teorijoje (Festinger, 1962), žmonės yra linkę pateisinti ir ginti savo sprendimą, ieško jį pagrindžiančių argumentų, sumenkindami kitas svarstytas alternatyvas, net jei iš pradžių nebuvo užtikrinti sprendimo teisingumu.

Profesinio identiteto funkciją, kai jis nebrandus, apsisprendžiant dėl karjeros **perima kitos asmens savybės arba išorinės aplinkybės**. Pavyzdžiui, karjeros sprendimas tampa panašus į verslo planą: *Rinkdamasi savo studijų sritį, pirmiausia bandžiau apžvelgti visas galimas ateities perspektyvas* (informantė Y2); *manydama, kad tai yra mano pašaukimas, pasirinkau biomedicinos srities mokslus, bet dėl viso pikto norėjau pasirinkti informatiką... Bet, deja, nebeliko jokių man priimtinių variantų ir visai nebežinojau, ką daryti, todėl su šeima vėl iš naujo daug svarstėme, vartėme žurnalus „Kur stoti“ ir pan. Tačiau tai nepadėjo surasti savo karjeros kelio. Kadangi mano brolis yra programuotojas, jis pasiūlė pabandyti studijuoti jo sritį. Tėvams ši mintis patiko, o aš apsvarsčiusi, kad išmokti naują dalyką reikės maždaug tiek pat pastangų, kaip medicinoje, bet nereikės vargti dešimt metų ir būti finansiškai priklausoma nuo tėvų, nusprendžiau, kad pabandyti verta, o jei nepatiks ir man tai bus kančia, tiesiog nutrauksiu studijas ir bandysiu toliau ieškoti savęs. Šį sprendimą priėmiau prieš pat egzaminus* (informantė Y3). Informantės vardijamos profesijos

yra labai skirtingos, niekaip nesiejamos su asmeninėmis savybėmis, interesais, lūkesčiais. Racionalus paskaičiavimas tarsi kompensuoja profesinio identiteto raiškos stoką.

Kiti karjeros apsisprendimą be svarstymo lemiantys veiksniai – tai **būsimo darbo sąlygos** (*Informatikams ar programuotojams kai kuriose darbo vietose nebūtina atvykti į monotonišką darbo aplinką – darbus galima nuotoliniu būdu atlikti net ir namie ar atostogaujant* (informantė Y2)), **specialisto autoritetas** (*mano brolis yra programuotojas* (informantė Y3)), viena ryški **asmeninė savybė** (*vis dėlto logiškai mąstyti sekasi geriau, tai mokykloje pasirinkau tiksliuosius ir technologinius mokomuosius dalykus* (informantė Y2)).

Išanalizavus kategorijos „Apsisprendimas be svarstymo“ teiginius pastebėta, kad be vidinių motyvų bei veiksmų svarstymo prisiimamas profesinis informacinių technologijų specialisto identitetas cituotų informančių atveju yra atsitiktinis.

Kategorija „**Tyrimas be įsipareigojimo**“ apima teiginius, reprezentuojančius profesinio identiteto statusą, kuriam būdingas savęs ieškojimas, karjeros interesų įvairovė, alternatyvų tikrinimas, nepriimant galutinio sprendimo. Šio profesinio identiteto lygmens raiška buvo identifikuota 11 informančių ir 5 informantų refleksijose.

Informantų pasakojimai atskleidžia, kad karjeros galimybių tyrimas be įsipareigojimo yra natūrali būsena ankstyvojoje pauglystėje, iki 11–12-os bendrojo ugdymo mokyklos klasės. Pavyzdžiui, informantė Y1 teigia: *pildant prašymus stoti į universitetus aš susimąsčiau, kad galiu rinktis iš daugiau variantų. Galvojau apie anglų filologijos studijas ir tik po istorijos egzamino (kuris tuo momentu atrodė labai nepasisekęs) aš pagalvojau apie informatiką, apie kurią anksčiau negalvojau, nes tai atrodė*

neįdomu. Tačiau pasitaiko, kad intensyvaus tyrimo būseną tęsiasi ir studijuojant, kaip teigia informantas X28: *Studijuodamas nemažai galvojau apie specialybės keitimą (dėl sunkumų), visgi buvau pasiryžęs ir šias studijas tęsia, nors du iš trijų buvusių klasiokų jas metė...*

Prisimindami pirmuosius pamąstymus apie savo karjerą, informantai akcentuoja didelę, bet neįpareigojančią **galimybių įvairovę**: *Norimų studijuoti programų sąrašas tik augo/didėjo. Buvau pasimetusi, ką pasirinkti. Guodė mintis, kad tokia sutrikusi esu aš ne viena, o daugelis mano bendraamžių. Todėl būdama dvyliktoje klasėje susiėmiau ties savo ateitį lemiančiais sprendimais ir bandžiau suprasti, kuri specialybė mano asmenybei tiktų labiausiai. Pirmiausia susidariau savo asmeninių savybių ir sprendimo kriterijų lentelę, kurie turi didelį indėlį siekiant sėkmingos karjeros... Tuomet įvertinau savo pažangumo rodiklius, preliminarius egzaminų rezultatus, profesijų perspektyvas, galimybes įstoti į nemokamą vietą ir t. t. Pagal šiuos kriterijus įvertinau visus galimus pasirinkimus ir atmečiau tuos, kurie menkiausiai tenkino kriterijus (informantė Y17). Kaip matyti, svarstymų dėl profesijos procesas yra ilgas ir racionalus.*

Profesinių **interesų įvairovė** yra būdinga daugumai informantų: *besimokydama pastebėjau kad esu gabi ne vien matematikoje, tačiau ir anglų kalboje. Tai parodė tiek mano aukšti pažymiai, tiek pasiekimai olimpiadų konkursuose (informantė Y1).*

Profesijos ir kartu karjeros pasirinkimo sprendime vyrauja **išoriniai veiksniai**, kaip teigia informantė Y7: *Argumentu, lėmusių mano apsisprendimą, yra pakankamai daug: 1) specialybė nėra labai populiari, tačiau žinant vis modernėjančias technologijas ateityje ši profesija bus viena*

*perspektyviausia, 2) Lietuvos universitetas, X universitetas, nes mane jis sužavėjo po apsilankymo „Karjeros dienose“ dėl savo studentų įtraukimo bei studijų tarptautiškumo, 3) diplomo galiojimas užsienyje, 4) pažįstamų baigta ta pati specialybė bei rekomendacijos, 5) noras dirbti reklamos srityje ir turėti nuosavą verslą. Racionalių argumentų svaris lėmė ir informantės Y9 studijų krypties pasirinkimą: *Labiausiai susidomėjimą paskatino tai, jog studijos susijusios su užsienio kalbomis, komunikavimu, paskaitos vyksta anglų kalba, o anglų beveik man kaip antra gimtoji ir norėjau ją tobulinti kaip galima labiau, taip pat norėjau išmokti ir kitų užsienio kalbų – ispanų, rusų, vokiečių, nes turiu ir dar vieną tikslą – išvažiuoti padirbėti į užsienį, įsidarbinti vertėja ir tapti profesionalia šioje srityje. Mano sprendimo priėmimo kelias buvo labai ilgas. Dėlioju visus plusus, minusus, ilgai galvojau, ar patiks man, ar tiks, nenorėjau mesti įpusėjus studijoms, žiūrėjau, kokios perspektyvas galimos ateityje, įgijus lingvistikos bakalaurą, taip pat labai svarbu buvo gauti valstybės finansuojamą vietą, todėl galiu teigti, kad daugiausiai susidūriau su moralinėmis ir finansinėmis problemomis. Sprendimo priėmimui didelę įtaką informantams daro ir kiti asmenys (padėjo draugai, artimieji, o ypatingai auklėtoja, kuri mokykloje užėmė karjeros konsultantės pareigas, – informantė Y7).**

Vis dėlto profesinio identiteto raiška yra likvidi, kintanti ir nestabili: *studijuojant atrandau begalę naujų šios srities sferų, apie kurias nebuvau girdėjusi, todėl kol kas „neprisirišu“ prie tik vienos profesijos, esu pasiruošusi viską išbandyti bei kuo daugiau sužinoti (informantė Y1); Paskutiniaisiais metais prieš baigiant mokyklą teko dalyvauti įvairiose konferencijose, parodose, susijusiose su studijomis, informatikos ir*

bioinformatikos sritimis. Teko dalyvauti ir individualiuose susitikimuose su šių sričių atstovais iš „Verslios Lietuvos“. Šis etapas kol kas buvo vienas naudingiausių ir įdomiausių, kadangi turėjau galimybę susipažinti su be galo daug naujų bei įvairių žmonių, įgauti naujos patirties bei naudingų komunikavimo įgūdžių (informantė Y15).

Kategorijos „Tyrimas be išpareigojimo“ teiginių analizė leidžia pastebėti, kad informacinių technologijų profesija atsiranda ir yra ryškinama, detaliam pažįstama kitų su technologijomis, gamtos mokslais susijusių profesijų lauke.

Kategorija „**Tvirtas profesinis identitetas**“ apima teiginius, kurie atskleidžia informacinių technologijų specialisto karjerą pasirinkusių jaunu žmonių tvirtumą dėl savo profesijos pasirinkimo ir požymius, būdingus pasiekto profesinio identiteto statusui.

Kaip matyti iš informantų refleksijų, profesinio identiteto statusas kai kuriems jų susiformuoja gan ankstyvame amžiuje. Pavyzdžiui, informantas X12 taip intriguojamai aprašo šį procesą: *Pirmą kartą į savo karjeros ateitį pažvelgiau būdamas trylikos metų. Viskas prasidėjo nuo to, kad nuostabieji tėvai padovanojo man pirmąjį asmeninį kompiuterį! Daugiau nereikėjo dalintis kompiuteriu su kitais šeimos nariais. Praleisdavau ištiesis dienas bei naktis tūnodamas prie tos magiškos dėžutės, žaisdamas įvairius žaidimus, naršydamas plačiajame pasaulyje, t. y. internete, kol vieną dieną supratau, kad noriu ne naudotis tuo, ką sukūrė kiti, o padaryti ką nors naujo. Kito informanto X2 sprendimas dėl karjeros pasirinkimo irgi labai ankstyvas: *Darbas, susijęs su kompiuteriais, buvo mano svajonė jau nuo pradinių klasių.**

Kitiems informantams tai pasireiškia kiek vėliau, paskutinėse mokyklos klasėse: *Jaučiau, kaip programavimas mane „veža“,*

*ir kaip tik tais metais dalyvavau naujame projekte, susijusiame su programavimu. To projekto metu visi programavimo pamokas turintys mokiniai pusę metų kūrė savo kūrybinius darbus. Aš sugalvojau kurti žaidimą, nes man visada patiko žaisti žaidimus ir pamaniau, kad būtų įdomu sužinoti, kaip jie yra kuriami. Kūrimo metu viskas susidėliojo į savo vietas ir galutinai nusprendžiau, kad savo gyvenimą noriu sieti su programavimu (informantas X15), arba jau studijuojant: *Savo pasirinkimu esu labai patenkintas, nes man labai patinka ši specialybė. Nors ir labai sunku, bet kai po ilgų bemiegių naktų išspredi problema, kuriai ieškojai atsakymo porą dienų – jausmas yra neapsakomas (informantas X91).**

Kai kuriems informantams būsimo informacinių technologijų specialisto profesinis identitetas susiformuoja po ilgų paieškų ir pastangų: *Jau po pirmo kurso Jaunųjų kompiuterininkų mokykloje pradėjau uždarbiauti atlikdamas nedidelius darbus, susijusius su žaidimų programavimu, tai buvo ne tik puiki programavimo ar bendravimo patirtis, bet ir teko šiek tiek suprasti finansus, pakeisti mąstymą apie pinigus. Dėstytojo pastūmėtas pradėjau domėtis programavimo varžybomis, olimpiadomis. Tai yra viena sudėtingiausių bei plačiausių programavimo temų, todėl teko praleisti nemažai sunkių naktų, kad pasiekti bent pradedančiojo lygmenį. Toliau sekė neblogi pasirodymai mokinių informatikos olimpiadoje, o dvyliktoje klasėje užėmiau 4-ąją vietą tarp visų Lietuvos dvyliktojų (informantas X54).*

Pasiekto profesinio identiteto statuso informacinių technologijų specialisto karjerą pasirinkusiems jaunuoliams būdingas anksti pasireiškęs **profesinis pašaukimas**. Dauguma informantų savo pašaukimą dirbti informacinių technologijų srityje

atskleidžia rašydami apie savirealizaciją ir pasitenkinimą, kurį patiria užsiimdami šia veikla: *Kaip jis išsijungia, kaip atsiranda galimybė matyti vaizdus ekrane, kaip mano parašytas sakinytis gali per sekundę nukeliauti į visai kitą pasaulio kraštą – šios mintys dažnai man neduodavo ramybės. Ilgainiui pradėjau daugiau domėtis, ieškoti medžiagos, kurioje būtų pateikti atsakymai į man rūpėjusius klausimus. Po poros metų jau buvau išsiaiškinęs visą kompiuterio sandarą ir netgi nebijojau užsiimti jo ardymu ir tvarkymu, nes žinojau, kad jau sugebėsiu viską surinkti ir, esant reikalui, netgi pataisyti. Būtent tada aš ir suvokiau, kad labiausiai norėčiau tapti technologinės srities specialistu ir dirbti su kompiuteriais. Būtent mano polinkis į kompiuterius ir technologijas mane labiausiai ir pastūmėjo link šio sprendimo (informantas X82). Kai kuriems informantams pašaukimo raiškai pamatus neretai padeda artimas su šia sritimi susijęs asmuo, pavyzdžiui, šeimos narys: *Jau nuo mažų dienų pradėjau domėtis kompiuteriais, jų veikimu. Susidomėjimą technologijomis man įskiepijo tėtis, kuris savarankiškai išmoko programuoti, pats rinkdavo kompiuterius. Vaikystėje ir paauglystėje daug laiko praleisdavau žaisdamas kompiuterinius žaidimus, todėl mano ryšys su kompiuteriu tik augo. Norėdamas patobulinti ar savaip pakeisti žaidimą pradėjau domėtis, kaip tai padaryti, ir visur būdavo tas pats atsakymas – programavimas (informantas X44).**

Daugelis informantų akcentavo ir **praktinę patirtį**, leidusią išbandyti savo gebėjimus ir atrasti mėgstamą profesinę sritį. Informantei Y14 taip pat labai svarbi jos praktinė teigiama patirtis šioje profesinėje srityje, sužadinusį profesinį interesą: *Būnant septintoje klasėje mama laikrašty pastebėjo Jaunųjų kompiuterininkų mokyklos*

skelbimą ir pasiūlė pabandyti palankyti šią mokyklą. Aš sutikau, pabandžiau ir mokslai, susiję su informacinėmis technologijomis, man labai patiko. Nuo tada žinojau, jog ateityje specialybę rinksiuosi informacinių technologijų srityje.

Reikšmingi išoriniai motyvai, paskatinę profesinio identiteto formavimąsi, yra susiję su **pasirinktos profesijos teikiamomis perspektyvomis, geru uždarbiu, lanksčiomis darbo sąlygomis** ir, kas yra daugiau būdinga socialines profesijas besirenkančioms individams, – **noru padėti kitiems** ir prisidėti prie visuomenės gerovės kūrimo: *<...> karjeros sprendimą priėmiau ne dėl dažnai programuotojų įvardinamo didelio atlyginimo ar nemažos darbo pasiūlos, bet žvelgdamas į savo charakterį ir norą kurti bei troškimą padaryti kitų žmonių gyvenimą įdomesnę ir laimingesnę (informantas X15), arba: <...> pasirinkau šią specialybę skatinamas noro padėti žmonėms. Be to, noras užsidirbti daugiau pinigų, kad mūsų šeima galėtų laisvai keliauti po pasaulį ir kad galėčiau vairuoti savo svajonių automobilį, taip pat darė įtaką karjeros pasirinkimui, nes darbas informatikos srityje atrodė (ir yra) labai gerai apmokamas (informantas X3). Panašiai teigia ir informantas X5: *Toks darbas man patrauklus dėl kelių priežasčių. Visų pirma, žinoma, man patinka tai daryti, tiesiog atsisėsti ir rašyti kodą – didelis malonumas. Taip pat didelis privalumas yra tas, kad mokant programuoti nėra būtina daugelį metų dirbti kuriai nors įmonei, yra daug galimybių dirbti namie laisvai samdomu darbuotoju, atlikti užsakymus ir taip užsidirbti. Daug galimybių kurti savo verslą, kadangi IT sritis nuolatatos plečiasi. Informantai įvardija ir IT srities specialistų poreikį visuomenėje kaip svarbų privalumą, lėmusį jų karjeros pasirinkimą: <...> puikiai žinau, jog šios srities specialistų Lietuvoje**

trūksta, taigi, karjeros ir įsidarbinimo galimybės yra šimtaprocentinės. Be viso to, mane viliojo ir tas faktas, kad dirbant informacinių technologijų srityje niekada nebus stovima vienoje vietoje, nes technologijos keičiasi kasdien, viskas tobulėja, o kartu su šiomis technologijomis augčiau ir tobulėčiau aš, todėl niekada nebūtų nuobodu (informantas X72).

Kai kurie vaikinai informantai mini **savarankiškumą** kaip itin jiems svarbią vertybę: *Jau po pirmo kurso Jaunųjų kompiuterininkų mokykloje pradėjau uždarbiauti atlikdamas nedidelius darbus, susijusius su žaidimų programavimu, tai buvo ne tik puiki programavimo ar bendravimo patirtis, bet ir teko šiek tiek suprasti finansus, pakeisti mąstymą apie pinigus* (informantas X2), arba: *<...> dar vaikystėje supratau, kad man patinka būti savarankišku ir nepriklausomu. Mane žavi galimybė pačiam priimti sprendimus* (informantas X11).

Kitas svarbus aspektas yra **gabumai**, kurie neretai lemia gerus informantų pasiekimus: *Su draugu išsikėlėme užduotį sujungti muziką ir žaidimus ir taip sukūrėme žaidimą, kuriame žaidėjas groja klaviatūra kaip ukulėle pagal ekrane matomas natas. Mūsų sukurtas žaidimas buvo išrinktas kaip geriausias mokyklos kūrybinis projektas, todėl mano motyvacija kurti ir domėtis žaidimais dar labiau išaugo* (informantas X67). Pasiekimai IT srityje netgi padeda spręsti socialines problemas: *<...> devintoje klasėje teko patirti patyčias. Tai mane labiau pastūmėjo į priekį – siekti būti pačiu geriausiu visoje klasėje. Besistengdamas tai pasiekti, tapau vadinamu „kompiuterių visožiniu“ visose pamokose – visi mokytojai, jei kas būdavo blogai su jų kompiuteriais ar nemokėjo ko nors padaryti, kviesdavo mane. Visi mokytojai gyrė mane už mano sugebėjimus darbui su kompiuteriais. Būtent*

tai ir turėjo didžiausią įtaką mano karjeros pasirinkimui (informantas X3).

Pažymėtina ir tai, kad, skirtingai nuo merginų informančių, net keli informantai įvardija savo karjeros sprendimą daugiau kaip intuityvų, o ne racionalų pasirinkimą: *Mano sprendimas buvo intuityvus, apie tai nusprendžiau ilgai negalvojęs, kai buvau visai mažas. Tikriausiai todėl, kad kaip ir daugeliui vaikinų patiko žaisti kompiuterinius žaidimus* (informantas X2), arba: *<...> net pasirenkant vienuoliktos bei dvyliktos klasės mokomuosius dalykus pasikliauiau vien tik savo intuicija – beveik negalvodamas* (informantas X11).

Taigi, atlikus refleksijų analizę paaiškėjo, jog būsimas informacinių technologijų specialistas turi save suvokti pirmiausia kaip asmenybę, teigiamai įvertindamas savo profesinį tinkamumą pasirinktai karjerai. Šis aspektas svarbus jaunuoliams ir jaunuolėms jų profesinio identiteto tapsmui, tai buvo akcentuota išgryninant asmenybės savybes, atskleidžiant savo vertybes, suvokiant pašaukimo reikšmę.

Išvados

Jauno žmogaus polinkis ir profesinis domėjimasis informacinių technologijų sritimi gali pasireikšti jau ankstyvame mokykliniame amžiuje, bet dažniausiai jis išryškėja paskutiniaisiais mokyklos metais. Polinkis įgyti informacinių technologijų profesiją pirmiausia pasireiškia kaip noras realizuoti save bei tobulėti sau įdomioje, patrauklioje profesinėje srityje.

Informacinių technologijų profesinis identitetas skirtinguose jo raidos etapuose apibūdinamas skirtingais požymiais. Difuzinio profesinio identiteto lygmeniui būdingas asmens nebrandumas apsispręsti dėl karjeros ir patiriamas psichologinis diskomfortas dėl būtinybės priimti karjeros

sprendimą. Apsisprendimo be svarstymo lygmeniui būdingi identiteto kompensaciniai veiksniai (logiškai sukonstruotas karjeros planas, „paveldėta“ karjera ir pan.), stipri išorės įtaka karjeros sprendimams ir intuityvus savo spontaniško sprendimo tikrinimas veikla. Tyrimo be išipareigojimo lygmeniui būdinga analizuojamų karjeros socialinėje srityje galimybių gausa ir jų tikrinimas savanoriškoje veikloje. Pasiekto profesinio identiteto lygmuo pasižymi informacinių technologijų karjerą pasirinkusių jaunu žmonių pagrįstu tvirtumu dėl savo sprendimo, anksti pasireiškusių pašaukimu technologijoms, atitinkamais gabumais, loginiu mąstymu.

Informacinių technologijų specialisto profesinio identiteto formavimuisi turi įtakos vidiniai ir išoriniai veiksniai. Vidiniai veiksniai – asmeninės savybės, pomėgiai, profesiniai interesai, vertybės, karjeros vizija, kurie itin ryškūs pasiekto profesinio

identiteto ir tyrimo be išipareigojimo lygmenyse. Išoriniai veiksniai, pavyzdžiui, giminės tradicija, pažįstamo specialisto autoritetas, tam tikras universitetas, studijų miestas, uždarbio dydis ir kt., dominuoja tuomet, kai nėra profesinio identiteto užuomazgų arba kai profesijai išipareigojama be svarstymo.

Lyčių aspektu išryškėjo labai aiškūs skirtumai, t. y. skirtinga profesinio identiteto raiška: informacines technologijas studijuojančių merginų identitetas dažniausiai yra išipareigojimo be svarstymo bei tyrimo be išipareigojimo lygmens, o dauguma šios profesinės srities studijas pasirinkusių vaikinių turi susiformavusį tvirtą profesinį identitetą. Tai taip pat lemia didesnę išorinių veiksmų įtaką merginų karjeros sprendimams stereotipiškai vyriškoje profesinėje srityje, o vaikinai renkasi savo karjerą informacinių technologijų srityje pirmiausia vedami vidinių motyvų ir aiškaus pasitenkinimo savo profesiniu pasirinkimu.

LITERATŪRA

AUGUSTINIENĖ, A.; STANIŠAUSKIENĖ, V. (2012). Būsimųjų informatikos specialistų karjeros sprendimų prielaidos. Iš *Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė: 7-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys* [elektroninis išteklius]. Kaunas: Kauno kolegija, Nr. 7, p. 228–236.

BOREHAM, N.; GRAY, P. (2005). *Professional identity of teachers in their early development*. Early learning project. Research Report. University of Sterling.

BRUNER, J. (1999). Narratives of aging. *Journal of Aging Studies*, 13(1), p. 7–9.

CANRINUS, E. T.; HELMS-LORENZ, M.; BEIJAARD, D.; BUITINK, J.; HOFMAN, A. (2012). Self-efficacy, job satisfaction, motivation and commitment: exploring the relationships between indicators of teachers' professional identity. *European Journal of Psychology of Education*, 27(1), p. 115–132.

COSTELLO, C. Y. (2005). *Professional identity crisis: Race, class, gender, and success at professional schools*. Vanderbilt University Press.

DARMODY, M.; SMYTH, E. (2005). *Gender and Subject Choice. Take up of Technological Subjects in Second-Level Education*. Dublin: The Liffley Press.

DAVIES, B.; HARRÉ, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the theory of social behaviour*, 20(1), p. 43–63.

EIDIMTAS, A.; JUCEVIČIENĖ, P. (2014). Factors influencing school-leavers decision to enroll in higher education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, p. 3983–3988.

ERIKSON, E. H. (1994). *Identity and the life cycle*. WW Norton & Company.

FESTINGER, L. (1962). *A theory of cognitive dissonance*. Vol. 2. Stanford University Press.

FITZMAURICE, M. (2013). Constructing professional identity as a new academic: a moral endeavour. *Studies in Higher Education*, 38(4), 613–622.

GIBSON, D. M.; DOLLARHIDE, C. T.; MOSS, J. M. (2010). Professional identity development: A grounded theory of transformational tasks of new counselors. *Counselor Education and Supervision*, 50(1), 21–38.

HAMILTON, M. (2012). Unruly practices: What a sociology of translations can offer to educational policy analysis. In T. Fenwick, R. Edwards (Eds.). *Research in education through actor-network theory*. 1st ed. Chichester: Wiley-Blackwell, p. 40–59.

HOLLAND, J. L. (1997). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments*. 3rd Edition. Psychological Assessment Resources, Odessa.

IBARRA, H.; BARBULESCU, R. (2010). Identity as narrative: Prevalence, effectiveness, and consequences of narrative identity work in macro work role transitions. *Academy of management review*, 35(1), p. 135–154.

JATKAUSKIENĖ, B. (2010). Andragogų profesinio identiteto kontūrų raiška profesionalizacijos kontekste. *Teacher Education / Mokytojų ugdymas*, 15(2), p. 59–77.

JONUTYTĖ, I. (2007). Asmenybės savybių svarba socialinio pedagogo profesinės veiklos sėkmei, jos tobulinimas. *Tiltai*, 2, p. 113–122.

KOWAL, J.; ROZTOCKI, N. (2016). Gender and job satisfaction of information technology professionals in Poland. In *System Sciences (HICSS)*, 2016 49th Hawaii International Conference on. IEEE, p. 3625–3634.

KROGER, J.; MARCIA, J. E. (2011). The identity statuses: Origins, meanings, and interpretations. In *Handbook of identity theory and research*. New York: Springer, p. 31–53.

MARCIA, J. E. (1993). The ego identity status approach to ego identity. In J. E. Marcia, A. S. Waterman, D. R. Matteson, S. L. Archer, J. L. Orlofsky (Eds.). *Ego identity: A Handbook for Psychosocial Research*. New York: Springer, p. 3–21.

MICHIE, S.; NELSON, D. L. (2006). Barriers women face in information technology careers: Self-efficacy, passion and gender biases. *Women in Management Review*, 21(1), p. 10–27.

MISHLER, E. G. (1991). *Research interviewing*. Harvard University Press.

MAYRING, P. (2010) *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.

O'CONNOR, K. E. (2008). "You choose to care": Teachers, emotions and professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 24(1), p. 117–126.

OCHS, E.; CAPPS, L. (1996). Narrating the self. *Annual Review of Anthropology*, 25(1), p. 19–43.

POCIŪTĖ, B.; KAIRYS, A.; URBANAVIČIŪTĖ, I.; LINIAUSKAITĖ, A. (2014). Vyresniųjų klasių

mokinių profesinis tapatumas ir karjeros adaptyvumas. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 33, p. 46–59.

POLKINGHORNE, D. E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. Suny Press.

PORFELI, E. J.; SAVICKAS, M. L. (2012). Career Adapt-Abilities Scale-USA Form: Psychometric properties and relation to vocational identity. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), p. 748–753.

RANYARD, R.; CROZIER, R. (1997). Cognitive process models and explanations of decision making. *Decision making: Cognitive models and explanations*, p. 5–20.

RASTAUSKIENĖ, G.; KARDELIS, K.; ŠEŠČILIENĖ, I. M. (2009). Universiteto dėstytojo profesinio tapsmo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1, p. 145–153.

RICHTER, F. (2017). *The Tech World is Still a Man's World*. The Statistics Portal. Prieiga internetu <https://www.statista.com/chart/4467/female-employees-at-tech-companies/>

RIESSMAN, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. London: Sage.

RIMKIENĖ, R.; ŽYDŽIŪNAITĖ, V. (2013). Lietuvos kolegijų bendrosios praktikos slaugos studijų programų studentų profesinio identiteto lygmenų sąryšis su jį formuojančiais veiksniais. *Sveikatos mokslai / Health sciences*. Vilnius: Sveikata.

SACHARIN, V.; LEE, F.; GONZALEZ, R. (2009). Identities in harmony: Gender–work identity integration moderates frame switching in cognitive processing. *Psychology of Women Quarterly*, 33(3), p. 275–284.

SCHEIN, E. (1990). *Career Anchors: Instrument: Discovering Your Real Values*. Landon: Prentice Hall.

SCHEIN, E. H. (1990). Organizational culture. *American Psychologist*, 45 (2), p. 109–119.

SCHIFFRIN, D. (1996). Narrative as self-portrait: Sociolinguistic constructions of identity. *Language in Society*, 25(2), p. 167–203.

SMITH, S.; SMITH, C. F.; VAREY, A. (2015). *Women in ICT: exploring professional Identity on an executive masters program*. Paper presented at 6th Annual Conference on Computer Science Education: Innovation and Technology, Singapore, p. 106–113.

STANIŠAUSKIENĖ, V.; EDINTAITĖ, G. (2017). Professional Identity Level of Social Pedagogy Students in the Context of Career Decisions. *Vocational Training: Research and Realities*, 27(1), p. 42–56. Retrieved 17 Jul. 2017, from <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/vtrr.2016.27.issue-1/vtrr-2016-0004/vtrr-2016-0004.pdf>

STANIŠAUSKIENĖ, V. (2015). Karjeros sprendimus lemiančių veiksnių dinamika kartų kaitos kontekste. *Tiltai*, 71(2), p. 1–20.

SUPER, D. E.; ŠVERKO, B. E. (1995). *The Jossey-Bass social and behavioral science series. Life roles, values, and careers: International findings of the Work Importance Study*. San Francisco: Jossey-Bass.

TIMOŠTŠUK, I., UGASTE, A. (2010). Student teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 26(8), p. 1563–1570.

WHITE, H. (1981). The narrativization of real events. *Critical Inquiry*, 7(4), p. 793–798.

WILES, F. (2013). 'Not easily put into a box': constructing professional identity. *Social Work Education*, 32(7), p. 854–866.

WILKINS, C.; BUSER, H.; KAKOS, M.; MOHAMED, C.; SMITH, J. (2012). Crossing borders: new teachers co-constructing professional identity in performative times. *Professional Development in Education*, 38(1), p. 65–77.

WILLIAMS, J. (2010). Constructing a new profes-

sional identity: Career change into teaching. *Teaching and Teacher Education*, 26(3), p. 639–647.

WORTHAM, S. E. (2000). Interactional positioning and narrative self-construction. *Narrative Inquiry*, 10(1), p. 157–184.

ŽYDŽIŪNAITĖ, V. (2002). Slaugytojų kompetencijų vystymo kokybinė diagnostika naudojant content (turinio) analizės metodą. *Socialiniai mokslai*, 3(35), p. 55–67.

ŽYDŽIŪNAITĖ, V.; CRISAFULLI, S. (2012). Development of professional identity and implementation of curriculum structure components at university: experience of students. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 29(29).

ŽYDŽIŪNAITĖ, V.; CRISAFULLI, S. (2012). Žinių konstravimas aukštojoje mokykloje, kaip prielaida studentų profesinio tapatumo vystymuisi. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 10, p. 133–141.

ŽYDŽIŪNAITĖ, V.; CRISAFULLI, S. (2011). Universiteto studentų profesinį tapatumą lemiantys veiksniai. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 20, p. 168–179.

THE EXPRESSION OF PROFESSIONAL IDENTITY OF IT STUDENTS FROM THE GENDER PERSPECTIVE

Vilija Stanišauskienė, Aistė Urbonienė

S u m m a r y

The sector of IT is an exceptionally male professional area, and it is rather difficult for women to become professionals in this field. This paper aims to identify the expression level of professional identity among Lithuanian IT students from the gender perspective. Therefore, this article addresses the following research questions: what career decisions were taken when choosing studies in IT? What features describe the professional identity of IT students in different

stages of its development? What factors influence the formation of the professional identity in IT from the gender perspective?

The sample consisted of 100 informants (17 females and 83 males) that wrote their self-reflections under the topic "My Career." A qualitative content analysis was used. The study revealed that female students have low levels of professional identity for IT, while male students express a mostly strong professional identity.

Įteikta 2017 m. rugpjūčio 9 d.